

17–20aastaste noorte hoiakud ja
teadmised inimkaubandusest,
prostitutsioonist ja välismaale
tööle- või õppimaminekust

Kvalitatiivuuringu aruanne

Tellijaja: MTÜ Living for Tomorrow

Teostaja: AS Emor

Sisukord

Sissejuhatus	3
Kokkuvõte	4
1. Noorte suhtumine välismaale tööle või õppima minemisse	8
1.1 Välismaale tööle- või õppimamineku eelised ja kasud	8
1.2 Hirmud ja kõhklused välismaale tööle- või õppimamineku osas	9
1.3 Millega peab noorte arvates arvestama välismaale tööle või õppima minemisel	10
2. Noorte teadmised inimkaubandusest ja suhtumine sellesse	12
2.1 Prostitutsioon	12
2.2 Tööorjus	14
2.3 Narkovedu	15
2.4 Fiktiivabielu	15
2.5 Väikelaste müük	16
2.6 Elundidoonorlus	17
2.7 Ettekujutus ohvrist	17
2.8 Ettekujutus inimkaubitsejast	18
2.9 Kuidas ennast kaitsta?	19
2.10 Mida teha hätta sattudes?	20
3. Ennetus	21
3.1 Teadlikkus senisest inimkaubandusalasest ennetustegevusest	21
3.2 Ettepanekud inimkaubandusega seotud ennetustegevusteks	22
Arutelu	25
LISA 1: Metoodika kirjeldus	27
LISA 2: Projekti tööühm	28

Sissejuhatus

Käesoleva kvalitatiivse uuringu eesmärk oli uurida Eesti 17–20aastaste kesk- ja kutsekooliõpilaste teadmisi ja hoiakuid inimkaubanduse kohta.

Kvalitatiivuuring annab ülevaate vastajate seas esinevatest erinevatest suhtumistest ja hoiakutest, kuid ei vasta küsimusele, kui paljud sihtrühma esindajatest tegelikkuses üht või teist hoiakut esindavad.

Täpsemad uuringus kajastatavad uurimisküsimused olid järgmised:

- Millised on noorte inimkaubandusalased hoiakud ja teadmised ning kust need pärinevad?
- Millised on noorte hoiakud prostitutsiooni suhtes ja millised müüdid käibivad neidude ja noormeeste seas seksi müümise ja ostmise kohta?
- Mis ajenditel ja miks soovivad noored välismaale minna?
- Milline on noorte kokkupuude varasema ennetustegevusega ja kuidas hinnatakse selle mõjukust?

Uuringu käigus korraldasime ajavahemikus 13. oktoober kuni 22. oktoober 2015 kokku 8 fookusgrupp-intervjuud 17–20aastaste Eesti kesk- ja kutsekooliõpilastega. Igas grupis osales 6–10 sihtrühma esindajat. Täpsema meetodika kirjeldusega saab tutvuda aruande lisa esitatud meetodika osas.

Noorte teadmisi ja hoiakuid inimkaubandusest on uuritud ka varem, näiteks Socio Uuringukeskuse poolt 2007. aastal Sotsiaalministeeriumi tellimusel valminud kvalitatiivuuringus „Inimkaubandus ja prostitutsioon – kutse- ja keskkooliõpilaste perspektiiv“. Noorte arvamusi ja hoiakuid võimaldab aga kõrvutada täiskasvanute arvamuste ja hoiakutega TNS Emori poolt 2014. aastal Sotsiaalministeeriumi tellimusel läbi viidud kvantitatiiv- ja kvalitatiivuuring „Eesti elanikkonna teadlikkuse uuring soopõhise vägivalda ja inimkaubanduse valdkonnas“. Võrdlused nimetatud uuringute tulemustega on välja toodud aruande arutelu osas.

Uuringu tellija on MTÜ Living for Tomorrow. Tulemuste omandiõigus kuulub uuringu tellijale.

Kokkuvõte

Suhtumine välismaale tööle- ja õppimaminekusse

Enamik uuringus osalenud noortest on välismaale mineku peale mõelnud ja seda võimalust kaalunud. Kui keskkooli noored olid enam huvitatud kõrghariduse omandamisest välismaal, siis kutsekooli noored pigem seal töötamisest. Suurem osa nendest, kes plaanivad välismaale minna, kavatsevad siiski tulla Eestisse tagasi ja rakendada mujalt saadud kogemust Eesti heaks.

Välismaale tööle ja õppima minemises nähti enam kasusid kui ohte. Peamise kasuna nähti kogemuse omandamist ja maailma nägemist. Olulise kasuna nähti ka keelte õppimist või olemasoleva keeleoskuse arendamist. Lisaks nägid noored kasuna ka laiema kontaktivõrgustiku loomist, mis võiks edasises elus kasuks tulla. Välismaale tööle meelitab ka raha – endiselt tundub, et mujal on töö paremini tasustatud kui Eestis.

Kõige enam hirmutas noori see, et ollakse üksi võõras keskkonnas, mis võib olla raske nii majanduslikult kui ka vaimselt. Kartusi ja hirme oli rohkem seoses just välismaale tööle minemisega, isegi sel juhul, kui töökoht on juba Eestis valmis otsitud ja kinnitatud. Peamiselt kardetigi, et töö ja tasu ei ole see, mis kokkulepitud. Kui poisid kartsid eelkõige rahaliselt petta saada, siis tüdrukutel lisandus ärakasutamise hirm. Õppimine välismaal tundus turvalisem valik kui seal töötamine.

Kuigi noored oskasid nimetada päris mitmeid mooduseid, kuidas välismaale õppima- või tööleminek turvalisusemaks muuta, oli tunda, et paljuski jääb see teoreetilisele tasandile ja praktikas ei oskaks nimetatut hästi rakendada. Kõige olulisem on noorte arvates teha põhjalik taustauuring, aga kui seda tegelikult tegema peaks, siis mingeid konkreetseid allikaid, viiteid nimetada ei osatud ja ei teatud ka, millist infot täpsemalt peaks otsima. Töölepingu olemasolu olulisusele ei ole noored eriti mõelnud, samuti ei osanud nad karta enda puhul isikut tõendavate dokumentide andmist teiste isikute kätte.

Kuna kõige suurem hirm välismaale minemise juures oli üksi hakkama saamine, siis nähti väga sageli lahendusena ka kellegagi koos minemist või peeti arukaks valida selline koht, kus on ees mõni tuttav või sugulane. Samuti peaks koju jäävatele inimestele andma võimalikult detailset infot oma käikude, tegemiste ja asukohtade kohta.

Keeleoskust vähemalt baastasemel peeti samuti oluliseks. Eelkõige mõeldi selle all elementaarset inglise keele oskust, millega saab enamikus paikades hakkama.

Noorte teadmised inimkaubandusest ja suhtumine sellesse

Inimkaubanduse mõistega seostasid noored eelkõige prostitutsiooni ja tööorjust. Mainiti spontaanselt ka narkovedu, väikelaste müüki ja elundidoonorlust, kuid neid juba harvem. Fiktiivabielusid spontaanselt inimkaubanduse liigina ei mainitud.

Juba esmastest seostest paistis, et inimkaubanduse teema ei ole noorte jaoks kuigi oluline ja huvipakkuv, isiklike kokkupuuteid ei ole või ei osata neid märgata ja seega pigem vahendatakse meedia kaudu kuulnud informatsiooni. Pigem leiti, et inimkaubandus jääb üsna kaugeks, sest toimub enamasti kolmandates riikides. Tõdeti ka, et tegemist on tulusa pörandaaluse äriga.

Inimkaubanduse alaliikidest arutleti kõige enam just **prostitutsiooni** üle, sest see teema on noorte arvates aktuaalne – nii Eestis kohapeal kui ka meie neidude prostitutsiooni ohvriteks sattumise osas välismaal. Lisaks on prostitutsiooniga seonduvat kajastatud ka kõige rohkem meedias, filmides, seriaalides.

Kuigi oli neid, kes leidsid, et prostitutsiooniga tegelemine on vabatahtlik, siis valdavalt arvati, et prostitutsiooni näol on tegu ikkagi sunniga ning suletud ringiga, kust on raske välja pääseda. Eriti keeruliseks peeti olukordi, kus tüdrukuid on pettusega värvatud välismaale, võttes ära dokumendid, tehes nad narkosõltlasteks, ja lähedased ei suuda kindlaks teha, kus nad täpselt asuvad.

Prostitutsiooni legaliseerimise osas jagunesid noored kahte leeri – legaliseerimise poolt (peamiselt poisid) ja vastased (peamiselt neid). Vastuargumentidena kasutati seisukohti, et prostitutsioon on naiste alandamine, vägivald ja tööorjus, kus kaotatakse viimanegi eneseväärikus. Need, kes olid prostitutsiooni legaliseerimise poolt, lähtusid sellest, et kui selline äri juba käib ja on alati olnud, siis olgu ta seaduslik. Legaliseerimine tagab selle, et süsteemi saab hoida rohkem kontrolli all.

Noorte suhtumises seksi ostmisesse ja ostjasse eristus taas kaks vaatenurka. Ühelt poolt leiti, et ostja ei ole moraalselt parem kui prostitutsiooni vahendaja, sest kui on nõudlust, siis on ka pakkumine – sellisel seisukohal olid valdavalt neid. Teiselt poolt nähti seksi ostmist normaalse nähtusena ning seda hoiakut põhjendati argumendiga, et tegu on „kõige vanema ametiga“ maailmas. Viimane seisukoht oli omane eelkõige noormeestele.

Noorte teadlikkus **tööorjuse** olemusest oli üsna pealiskaudne ning nende arvates toimub see küll ka Eesti inimestega, kuid siiski välismaal. Tööorjust seostati eelkõige töötamisega ebainimlikes töötingimustes väga madala või olematu tasu eest. Samuti seostati tööorjust pettustega töötasu maksmisel, näidetena toodi eelkõige noormeeste töötamist Soomes ehitusel. Tööorjuseks peeti ka prostitutsiooni ja lapstööjõu kasutamist.

Kuigi **narkokulleriks** olemist mainiti ka inimkaubanduse ühe alaliigina, siis peeti seda sellegipoolest mitte niivõrd aktuaalseks teemaks, sest üldiselt leiti, et narkoveod võivad leida aset küll Eesti inimestega, kuid seda sel juhul kaugel välismaal. Endaga ja enda suhtlusringkonnaga seda teemat ei seostatud, arvati, et narkovedajaks on isikud, kes juba kuuluvad vastavasse võrgustikku. Noorte arvates peibutab narkootikumede vedama suur ja pealtnäha kerge raha, kuid tõdeti, et kui oled korra seda teinud, siis on jällegi raske välja saada ning see võib muutuda ka sunniks.

Fiktiivabielude kohta uurides ei jäänud muljet, et noored seda inimkaubanduseks peaksid. Esines ka ebaselgust selle mõiste osas üldiselt – vaid pooled osalenud noortest teadsid, et tegu on elamisloa saamise eesmärgil abiellumisega. Oma hoiakutes fiktiivabielude suhtes jagunesid noored taas kahte leeri. Ühed ei näinud probleemi, miks ei võiks sellist abielu sõlmida. Palju oleneb rahasummast, mida pakutakse. Teised leidsid, et selline võimalus on liiga riskantne, see on seadusevastane ja kunagi ei või teada, millise inimesega on tegu. Alatuks peeti juhtumeid, kui meelitatakse selliseid abielusid sõlmima tunnete tekitamise ja tunnete rõhumise teel, ütlemata, mis on tegelikult abiellumise soovi taga.

Väikelaste müük on Eesti kontekstis täiesti võõras nähtus, mille alla kuuluvana nähti väikelaste varastamist edasi müümise eesmärgil, surrogaatvanemlust ja laste müüki omavahelisel kokkuleppel. Noorte arvates ei saa midagi sellist meie riigis toimuda riigi väiksuse ja läbipaistvuse tõttu.

Elundidoonorlusest on noored kuulnud eelkõige filmide ja seriaalide kaudu. Oldi üsna veendunud, et Eestis seda ei toimu ning ainus võimalus ohvriks langeda oleks välismaal. Noorte ettekujutusel on elundidoonorluse näol tegu suure organiseeritud äriga, kuhu on haaratud suured meditsiinikeskused.

Kuna noored teadsid inimkaubanduse osas kõige enam rääkida prostitutsioonist ja ka meedia kajastab seda kõige enam, siis peegeldub see ka ohvri kirjelduses. Seetõttu nähti **inimkaubanduse peamise ohvrina** vähese elukogemusega ja madalama haridustasemega naiivset noort naist, kes soovib paremat elu. Sageli on nendel neidudel ka keerulised peresuhted või perevägivald, millest tuleneb madalam enesehinnang ja oskamatus asju adekvaatselt hinnata. Ohvriteks satuvad sageli ka majanduslikult halval järjel või võlgades olevad inimesed ning sõltuvuste küüsis olevad inimesed.

Kui tegemist ei ole väga kavala skeemi, pettuse või röövimisega, siis noorte seisukohalt on inimkaubanduse ohver reeglina ise oma olukorras süüdi. Kuigi pettureid-inimkaubitsejaid on raske ära tunda, peab inimene osalejate arvates ikkagi eeltööd tegema, ise valvas ja aktiivne olema. **Tüüpilist inimkaubitseja kirjeldust** oli raske tuua, kuna tegemist on allilma tegelastega, kes ei tohigi millegagi silma paista, kuid leiti, et ta on kindlasti hea psühholoog ja inimestetundja. Teisalt ei saa ta olla psüühiliselt normaalne. Inimkaubitseja rollis nähti rohkem mehi. Üldine arvamus oli, et ei tegutseta kindlasti üksi, pigem on tegu hästi organiseeritud grupeeringutega.

Kõige olulisem **meede, mis aitaks inimkaubanduse ohvriks mitte langeda**, on kriitilise meele säilitamine, mis tähendab, et peab olema kahtlustav ja valvas, eriti olukordades, kus pakkumine tundub liiga hea, et olla tõsi. Samuti tuleb oma kriitilist meelt rakendada pakkujale taustauuringut tehes, arvestades võimalusega, et tegu võib olla kas petturiga või libakontoga. Kahtlaste pakkumiste saamist aitab vältida ka madala profiili hoidmine, mis antud juhul tähendab vähem provotseerivat riietust ja käitumist ning enda vähesemat eksponeerimist sotsiaalvõrgustikes.

Noorte arvates on **juba hätta sattudes** väga keeruline midagi ette võtta, sest põgeneda on praktiliselt võimatu, ohver on ilmselt viidud välismaale, dokumentidest ilma jäetud, teda on ähvardatud või isegi tehtud narkosõltlaseks.

Ennetus

Otsest inimkaubanduseteemalist ennetustegevust uuringus osalenud noortele ei meenunud. Toodi küll välja, et koolides on olnud rohkelt loenguid erinevatel teemadel, mis on noori juba ära tüüdanud, kuid inimkaubanduse teemat pole praktiliselt puudutatud. Noortel jäi mulje, et antud teema puhul peaks kõik olema iseenesestmõistetav, ise peab aktiivselt uurima, panustatakse lapsevanemate õpetusele või peetakse seda teemat Eestis väheoluliseks. Sageli mainitigi, et ollakse internetis ise sattunud nägema mõnda inimkaubandust puudutavat eksperimenti, videot või infot ohvriks sattumisest. Eestikeelsetes vestlusringides toodi pea kõigis välja „Kättemaksukontorit“, milles on mitmel korral käsitletud inimkaubanduse teemasid. Inimkaubanduseteemalisi sotsiaalkampaniaid oskasid nimetada vaid üksikud, ning seda väga hägusalt. Noortel puudus ka arusaam, kes selleteemalise ennetustegevusega üldse tegeleb.

Kui senini on info inimkaubanduse kohta jõudnud noorteni üsna juhuslikult interneti, meedia või teleseriaalide kaudu, siis nähti tegelikult vajadust muuta **teavitust süsteemsemaks**, nii et see jõuaks igaüheni. Noorte arvates on kõige mõjuvam viis sellest teemast rääkimiseks läbi ohvri või ohvritega reaalselt tegelenud inimeste silmade, kui need isikud tulevad ise ja peavad loengu. Ühe hea võimalusena nähti ka inimkaubanduse **teema lisamist kooliprogrammi**, näiteks ühiskonnaõpetuse tundide raames seda teemat käsitleda. Heaks õppematerjaliks ja diskussioonitekitajaks nendes tundides võiksid olla **dokumentaalfilmid** reaalsetest juhtumitest ja ohvritest.

Väga mõtlemapanevad on ka **šokeerivad eksperimendid**, mida tehakse reaalselt noorte ja lastega. Kõige paremini mõjuvad need enda peal läbi elades, n-ö puust ja punaseks tehtuna, kuid efektiivsed on ka videote kujul ringlevad näited. **Sotsiaalmeedia** on väga oluline suhtluskanal noorteni jõudmiseks ja materjali levitamiseks.

Ühe võimalusena nähti huvipakkuva välismaal õppimise ja töötamise teema ühendamist sellega seonduvate võimalike riskide tutvustamisega.

1. Noorte suhtumine välismaale tööle või õppima minemisse

Enamik uuringus osalenud noortest on välismaale mineku peale mõelnud ja seda võimalust kaalunud, seda aga erinevast perspektiivist. Kui keskkooli noored olid enam huvitatud kõrghariduse omandamisest välismaal, siis kutsekooli noored pigem seal töötamisest (sh praktikast). Õppimine välismaal tundus turvalisem valik kui seal töötamine, seetõttu nähti töölemineku osas ka rohkem ohte.

Töölemineku osas oli kahte tüüpi lähenemist – minna kindlale valmis otsitud töökohale (pigem neidude valik) või sõita kusagile kohapeale ja vaadata seal, millise töö leiab (pigem noormeeste valik).

„Kui ma sinna läheksin, siis ma läheks kindlalt ... säästaks mingi raha kõrvale, et kui ei leia alguses tööd, siis sa vähemalt elad seal ja tänavale päris sind ei visata. Kindlalt mul on selline plaan ka, et millalgi minna lihtsalt maailma reisima kahe-kolme sõbraga, ja kõigil ongi mingi 2000 eurot näiteks taskus ja siis sa lähed kuhugi, näiteks lähed Ameerikasse, võtad korteri ja siis lihtsalt otsid tööd, aga see kuu aega näiteks tahad seal puhata ja siis sul on natuke raha kõrvale pandud, saad seda natuke raisata ja ... mõnus.“ (Tallinn, keskkool, poisid)

„No kui sa lähed sinna nii-öelda niisama õnne otsima, siis sa võib-olla ei leia seda õnne nii lihtsalt. Kui lähed sinna kohale ja mõtled, et noh, hakkab tööd otsima, siis tegelikult võib see päris raske olla. Et peaks ikka olema variandid enne välja mõeldud ja kokkulepped nagu tehtud, et kuskile ikka saaks.“ (Tartu, keskkool, neiud)

Igas fookusgrupis oli paar osalejat, kes tunnistasid, et ei ole välismaale tööle- või õppimaminekust huvitatud, nende kindel soov oli jääda Eestisse ja anda oma panus siin. Ka suurem osa nendest, kes plaanivad välismaale minna, kavatsevad tulla Eestisse tagasi ja rakendada mujalt saadud kogemust Eesti heaks.

„Kindlasti on minu tulevikuplaan teenida raha Eesti riigile, et kindlasti ei ole plaan siit jäädavalt lahkuda, aga kunagi ei tea, mis elu toob. Tegelikult armastan ma reisida ja mulle meeldib tutvuda erinevate kultuuridega ja kindlasti mingi aja oma elust ma veedan välismaal, aga kas just õppides ... Noh, eks see veel selle viimase aasta jooksul selgub. Aga ... jah, plaan on kindlasti tutvuda ja veeta mingi aeg kuskil teises riigis, just kogemuse pärast.“ (Tallinn, keskkool, poisid)

Välismaale tööle ja õppima minemises nähti enam kasusid kui ohte. Ohtude äratundmise osas jäi mulje, et noortel on küll teoreetilised teadmised olemas, kuid vähese elukogemuse tõttu puudub neil vaist ja oskus ohuolukordi ära tunda.

1.1 Välismaale tööle- või õppimamineku eelised ja kasud

Välismaale tööle- ja õppimamineku peamise kasuna nähti kogemuse omandamist ja maailma nägemist. Noorte arvates on välismaal rohkem võimalusi saada kogemust, proovida või õppida ameteid või erialasid, mida Eestis tundma õppida ei saa. Teisest küljest võimaldab välismaal viibimine õppida tundma teisi kultuure, mis laiendab silmaringi ja suurendab tolerantsust.

„Kindlasti annab suurema kogemuse, et saad ennast rohkem avada ja arendada.“ (Tallinn, kutsekool, neiud)

„Noh, välismaale õppima minna ... minul endal on suur soov minna kindlasti ülikoolis, ma ei ole kindel, kas nüüd lähiajal, aga kindlasti kunagi, sest see kogemustepagas, mis sealt saab, on tohutu ja sa õpid tundma teisi kultuure ja inimesi ja õpid nägema maailma natuke teistmoodi kui siin Eestis. Ma arvan, et see on pigem kasulik.“ (Tallinn, keskkool, poisid)

Olulise kasuna nähti ka keelte õppimist või olemasoleva keeleoskuse arendamist. Võimalike sihtriikidena mainiti näiteks Saksamaad, Austraaliat, Rootsit, Soomet, Inglismaad. Eristusid vene rahvusest noored, kes nägid võimaliku sihtriigina ka Venemaad ja seda just võimaluse tõttu oma emakeeles õppida.

„No näiteks Venemaa – see amet, mida ma tahan minna õppima, siin on see minu jaoks praktiliselt ebareaalne, õpikud on inglise keeles, õpetatakse eesti keeles, ja mu emakeel on vene keel.“ (Tallinn, keskkool, vene neiud)

Lisaks nägid noored kasuna ka laiemat kontaktvõrgustiku loomist üle maailma, mis võiks edasises elus kasuks tulla.

„Kui ma läheksin, see kindlalt annaks mulle multikultuurse arengu, ütleme nii, ma saaksin kindlalt enamus ... kultuursetest inimestest aru või midagi sellist välismaalt ... et saaks keele suhu kindlalt, saaks igasuguseid kontakte üle maailma, saaks kindlalt parema palga sellel erialal, mida ma õpin.“ (Tallinn, keskkool, poisid)

Välismaale tööle meelitab endiselt ka raha – endiselt tundub, et mujal on töö paremini tasustatud kui Eestis. Tõdeti küll, et ka kulutused on välismaal suuremad, kuid sellegipoolest tundub noortele, et mujal võimaldab palk paremini ära elada kui siin.

„Tahaks niimoodi elatist teenida, et sa ei vaata poes hindu.“ (Pärnu, kutsekool, poisid)

„Eestis sul peabki mingi enda firma olema ja päris hästi teenima, kui sa tahad midagi teha. Lihttööline ikka ei teeni nii palju. Kui sa just kuskil riigikogus ei ole ja vahid seal ja siis keegi saab neli tonni palka. Miks mitte?“ (Pärnu, kutsekool, poisid)

„Kõik räägivad, et palk on suurem, aga seal on ju kulud samuti suuremad – kõik räägivad, et Soomes teenitakse tuhat eurot, aga seal on paljud kaubad kallimad, ja eluasemekulud ... kõik on suhteline, hea on seal, kus meid ei ole.“ (Ida-Virumaa, keskkool, vene poisid)

1.2 Hirmud ja kõhklused välismaale tööle- või õppimamineku osas

Kõige enam hirmutas noori see, et ollakse üksi võõras keskkonnas. See võib olla raske nii majanduslikult kui ka vaimselt. Noored kardavad, et lisaks sellele, et neil endal on võõras keskkonnas raske, ei võeta neid ka teises kultuuris omaks. Läbi kumas hirm ebaõnnestuda, mis ühelt poolt väljendub kartuses endale ja teistele pettumust valmistada, kuid teisalt ka kohaliku elu vähese tundmise ja keelebarjääri tõttu probleemidesse sattuda.

„Teiselt poolt, kui sa selle põhimõttega sõidad, siis tõesti on esimene kord jube, kuna oled teises riigis, lähedastest, sõpradest eemal. Sa sisened majja või korterisse ning sa saad aru, et sa oled üksinda. Ei ole enam kedagi teist.“ (Ida-Virumaa, kutsekool, vene neiud)

„Võõras kultuurikeskkond, see võib osutuda ebameeldivaks, võõraks, eemaletõukavaks.“ (Tallinn, keskkool, poisid)

„Kui kalliks see kokku läheb, sest selleks peab ikka ... mõne kooli puhul olema julmalt andekas ja ... mõnusalt eriline peab olema selle jaoks, et saada London Royal Academy'sse või kuhugi. Ja siis samas vaatad seda hinda ka, mis seal on /.../ võib see juhtuda, et sul poolte õpingute pealt hakkab vaikselt raha ära tiksuma ja siis sa vaikselt lähed teed halvemaid töötusi, mis ei ole väga kooskõlas sellega, mida sa tegelikult õpid ja mida sa lõpuks teed. Ja siis hakkabki see balansist välja minema, kuni lõpuks raha pole küllalt, et seal koolis käia, ja sa teed mingisugust lihttööd.“ (Tallinn, keskkool, poisid)

„See ka, et välismaal on muidugi see, et kui sa midagi halba teed või midagi läheb tuksi, siis sul on raskem, kuna kohalikku seadust ei tea. Ei tea, kuidas kohalikud asjad töötavad.“ (Tallinn, keskkool, poisid)

Kartusi ja hirme oli rohkem seoses välismaale tööle minemisega. Selles osas tajuti suuremat ebamäärasust isegi sel juhul, kui töökoht on juba Eestis valmis otsitud ja kinnitatud. Peamiselt kardetigi, et töö ei ole ikkagi see, mis lubatud, ning tingimused ja tasu ei vasta kokkulepitule või ootustele. Kui poisid kartsid eelkõige rahaliselt petta saada (ei saa lubatud tasu või jäetakse üldse maksmata), siis tüdrukutel lisandus ärakasutamise hirm (sh prostitutsiooni ohvriks sattumine).

„Kui Eesti mehed lähevad kuskile Soome, Rootsi või Norrasse kuskile tööle, et pigem on see nii, et nad teevad selle kuu aega tööd ja neile lihtsalt ei maksta, et noh, siin puhul ei ole tegemist sellega, et neid hoitakse kinni, vaid kogu aeg järjest lastakse neid inimesi üle ja kogu aeg vahelduvad, teevad kuu aega tööd ära, davai, mine minema, minul ei ole sinuga lepingut sõlmitud, ja nii ongi.“ (Tallinn, keskkool, poisid)

Õpilasvahetusprogrammide osas ei olnud noortel kahtlusi, neid peeti usaldusväärseteks ja taustauuringul ei nähtud vajadust.

1.3 Millega peab noorte arvates arvestama välismaale tööle või õppima minemisel

Kuigi noored oskasid nimetada päris mitmeid mooduseid, kuidas välismaale õppima või töötama minek turvalisemaks muuta, oli tunda, et paljude väljapakutud viiside puhul jääbki see teoreetilisele tasandile ja praktikas ei oskaks nimetatut hästi rakendada.

Kõige olulisem on noorte arvates teha põhjalik taustauuring. Ühelt poolt tuleb kindlasti põhjalikult uurida tulevase tööandja ja/või töötajate vahendusfirma tausta. Teisalt tuleb ennast hästi kurssi viia kohalike kommete ja seadustega. Aga kui seda tegelikult tegema peaks, siis vastus oli, et otsitakse „midagi“ internetist (Google, sotsiaalvõrgustikud). Samas mingeid konkreetseid allikaid, viiteid nimetada ei osatud ja ei teatud ka, millist infot täpsemalt peaks otsima.

„See ongi võib-olla läbi firma, mis tegutseb ka Eestis ja on siuke tuntud ja kindel, et läbi selle on nagu palju kindlam minna, kui et sa lähed nüüd ise kuskile riiki ja et hakkad otsima siin tööd ja vaatan, mis kuskilt leiab, et niimoodi on päris riskantne minna.“ (Tallinn, kutsekool, neiud)

„Tutvuda selle riigi, mitte korraga, aga selles mõttes, et kuidas seal need asjad käivad. Et mis on seal selles suhtes lubatud prostitutsiooni koha pealt ja mis ei ole. Aga mõnes riigis on see nii lubatud, vaata, et ongi punaste laternate tänavad.“ (Tallinn, kutsekool, neiud)

„Kunagi ei või jääda lootma juhusele, kõike peab põhjalikult uurima. Kui näiteks lähed välismaale, siis vähemalt mingit infot linna kohta, et kus asub su riigi saatkond, kas see on üldse seal olemas, mingisugused kultuurised eripärad. Lihtsalt võtta arvesse, millised raskused võivad tekkida, mis punktid on, mida peab läbi töötama, ja vastavalt töötada need punktid läbi.“ (Tallinn, keskkool, vene neiud)

Kuna kõige suurem hirm välismaale minemise juures oli üksi hakkama saamine, siis nähti väga sageli lahendusena ka kellegagi koos minemist või peeti arukaks valida selline koht, kus on ees mõni tuttav või sugulane. Sellega oleks maandatud hirm teadmata kadunuks jäämise ees, sest keegi hoiab kogu aeg

silma peal. Kohapeal olevalt tuttavalt oodatakse infot võimalike ohtude kohta ja soovitusi, kuidas neid vältida.

„Et üksinda minna on päris riskantne. Parem on ikka kellegagi koos minna, et siis on nagu mingi kontroll. Muidu ongi see, et mõtled, et ta ei vasta, et ta on kuskil väljas, et võib-olla telefon ei tööta seal või midagi sellist. Ja siis ongi läinud lihtsalt. Kui sa kellegagi koos lähed, siis on selles suhtes alati kontroll nagu. Noh, keegi teab alati, kus sa oled.“ (Tallinn, kutsekool, neiud)

„Kui ma välismaale läheks, siis ma kindlalt läheks mingi kahe sõbraga või vähemalt kahe kaasmaalasega ja elaks kindlalt ühes ja samas korteris, muidu poleks mõtet ... Kuigi mul on mingid tuttavad välismaal, et noh, kindlalt nad aitaks mul seal kuidagi elamiskohta leida, kuna nad teavad tutvusi, aga täpselt ma ei oska ...“ (Tallinn, keskkool, poisid)

„Mitte ronida kahtlastesse paikadesse – muidugi ei saa kohe selgeks teha, kus on kahtlane ja kus mitte, aga ikkagi kui tekivad mingid kahtlused, siis siiski mõelda, arvestada riskitaset, otsida infot, et minna sõita ei tea kuhu ei tea kellegi juurde, ideaalne oleks, kui on tuttavad näiteks, kui minna kasvõi Ameerikasse, siis sõprade, sugulaste juurde, sõprade sõprade juurde, et oleks vähemalt keegi, ja vaadata, et kui kirjutab mingi võõras inimene fake-lehelt, kus ei ole üldse mitte mingit infot, lihtsalt üks hääl eikusilt, siis siiski see on arvatavasti midagi imelikku.“ (Tallinn, keskkool, vene neiud)

Juhul kui ei ole võimalik minna sellisesse riiki või kohta, kus on tuttavad või sugulased ees, siis peab koju jäävatele inimestele andma võimalikult detailset infot oma käikude, tegemiste ja asukohtade kohta, et lähedased teaksid kahtlustada ning teaksid, kust otsida.

Keeleoskust vähemalt baastasemel peeti samuti oluliseks. Eelkõige mõeldi selle all elementaarset inglise keele oskust, millega saab enamikus paikades hakkama.

„Et kui sa ei tea seda keelt nii hästi, sa ei pruugi mõndadest asjadest aru saada ja siis võidki sattuda kuskile inimkaubandusse selle kaudu.“ (Tartu, keskkool, neiud)

Töölepingu olemasolu olulisust tuli noortelt täiendavalt uurida, spontaanselt see teema esile ei kerkinud, mis näitas, et noored ei ole töölepingu olulisusele eriti mõelnud. Küsimise peale nõustuti küll, et tööleping on oluline, kuid mida seal täpsemalt jälgima peab ja kuidas aru saada, et tegu on õige lepinguga, jäi arusaamatuks. Leiti, et kuna lepingud on tavaliselt keerukamas juriidilises keeles, siis oleks mõistlik seda kas mõnele juristile või targemale ja pädevamale inimesele näidata.

„Ma ei usu, et saad nii kergelt petta, kui sa süvened veits asjadesse, mida sa näiteks allkirjastad või mida sa ostad või kus sa lähed või ... kui sa üldse oma elu planeerid paremini või veits sügavamalt mõttega.“ (Tallinn, keskkool, poisid)

„Kas äri või kool või mis iganes, mingi selline leping, siis on tark pigem maksta kellelegi 50 euri, kes reaalselt teab lepingutest kõike, ja temal see läbi lasta lugeda.“ (Tallinn, keskkool, poisid)

„Siis saad asuda seal tööle kohe. Võib juhtuda, et kui sul on mingi kokkulepe, mitte konkreetne dokument, siis kohale jõudes on näiteks keegi teine seal. Ei olegi seda või ei eksisteeri seda kohta. Siis on kindlalt tõendatud see asi.“ (Tartu, keskkool, neiud)

Teati ka seda, et isikut tõendavate dokumentide andmine teiste isikute kätte on üks põhjustest, miks ei saa inimkaubanduse ohvrid enam olukorrast välja, kuid enda puhul ei osatud sellist ohtu näha ja selle pärast muretseda.

„Järelikult on vaja, kui küsitakse. Pigem ikka annaks jah.“ (Tartu, keskkool, neiud)

2. Noorte teadmised inimkaubandusest ja suhtumine sellesse

Inimkaubanduse mõistega seostasid noored eelkõige prostitutsiooni ja tööorjust. Mainiti spontaanselt ka narkovedu, väikelaste müüki ja elundidoonorlust, kuid neid juba harvem. Fiktiivielusid spontaanselt inimkaubanduse liigina ei mainitud, kuid kuna teema on aktuaalne, siis uurisime noortelt selle kohta juurde.

Juba esmastest seostest paistis, et teema ei ole noorte jaoks kuigi oluline ja huvipakkuv, isiklike kokkupuuteid ei ole või ei osata neid märgata ja seega vahendatakse pigem meedia kaudu kuulnud informatsiooni. Pigem leiti, et inimkaubandus jääb üsna kaugeks, sest toimub enamasti kolmandates riikides. Tõdeti ka, et tegemist on tulusa põrandaaluse äriga.

„Kõige sagedamini on see seotud mingi maa-aluse äriga, näiteks Ladina-Ameerikas on see tihedalt seotud narkoäriaga.“ (Ida-Virumaa, keskkool, vene poisid)

„Kui räägitakse inimkaubandusest, siis ma Eestile üldse ei mõtle.“ (Ida-Virumaa, kutsekool, vene neiud)

„See ongi see, et Eesti on nii väike. Raske on midagi teha nii, et keegi kuskilt midagi ei kuuleks. Alati on keegi, kes näeb ja teab.“ (Tallinn, kutsekool, neiud)

Teadmisi, hoiakuid ja arvamusi iga inimkaubanduse alaliigi kohta on vaadeldud allpool eraldi peatükkides.

2.1 Prostitutsioon

Inimkaubanduse alaliikidest arutleti kõige enam just prostitutsiooni üle, sest see teema on noorte arvates aktuaalne – nii Eestis kohapeal kui ka meie neidude prostitutsiooni ohvriteks sattumise osas välismaal. Lisaks on prostitutsiooniga seonduvat kajastatud inimkaubanduse alaliikidest ka kõige rohkem meedias, (dokumentaalfilmides/seriaalides).

Kuigi oli neid, kes leidsid, et prostitutsiooniga tegelemine on vabatahtlik, siis valdavalt arvati, et prostitutsiooni näol on tegu ikkagi sunniga. Isegi kui algselt on prostitutsiooniga tegelemine olnud inimese vaba valik, siis hiljem muutub see ikkagi suletud ringiks, kust on raske välja pääseda. Prostitutsioon oli noorte arvates tihedalt seotud ka narkootikumidega – reeglina tehakse prostituudid narkosõltlasteks ning uue doosi nimel on nad jätkuvalt valmis seda tööd tegema.

„Ei, noh, ma arvan, et kindlasti on seal selliseid tüdrukuid, kes ei taha sellega tegeleda. Nad ei saa sealt ära lihtsalt, kuna neil on see boss seal või mis iganes. Aga ma arvan, et mõni tõesti teeb, et uut doosi või midagi saada. Ega nad väga ilusad välja ei näe.“ (Tallinn, kutsekool, neiud)

„Kaks võimalust, et kas sunniviisiline või siis vabatahtlik. Et kui näiteks prostitutsiooni nurga alt seda võtta, siis sunniviisiline on samamoodi kas mingi ähvardusega või midagi sellist, aga vabatahtlik on pigem see, et see naine või mees tahab siis lihtsalt raha teenida ja on mingi vahendaja olemas, kes lihtsalt teab kontakte.“ (Tallinn, keskkool, poisid)

„Näiteks kui rääkida prostitutsioonist, siis ma arvan, et tütarlapsed on süüdi, et nad ... justkui nad vabatahtlikult lähevad sinna, mitte kui neid võetakse ära, sest nad jahivad raha ja pärast ei saa midagi – jah, noh, nad tõmbasid ennast ise nii-öelda sinna sohu, ja pärast ei saa sealt ise enam välja.“ (Tallinn, keskkool, vene neiud)

„Prostituudid tehakse narkosõltlasteks, siis see on sama hea kui kaelarilm terveks eluks, mis jääb muide lühikeseks.“ (Tallinn, keskkool, vene neiud)

Eriti keeruliseks peeti olukordi, kus tüdrukuid on pettusega värvatud välismaale ettekandjateks, tantsijateks, lapsehoidjateks või modellideks, kuid tegelikkuses sunnitud tegelema prostitutsiooniga. Võõras riigis on tüdrukuid kergem kinni hoida – võttes ära dokumendid, tehes nad narkosõltlasteks – ja lähedased ei suuda kindlaks teha, kus nad täpselt asuvad.

„Mul tuleb kohe mingi võltspakkumine ette, kus tüdruk arvab, et ta läheb mingiks baaridaamiks või tantsijaks, ja siis tegelikult ta läheb natuke teistmoodi tantsijaks kui ta tahaks minna, ma arvan.“ (Tartu, kutsekool, neiud)

Prostitutsiooni legaliseerimise osas jagunesid noored kahte leeri – legaliseerimise poolt (peamiselt poisid) ja vastased (peamiselt neiud). Vastuargumentidena kasutati seisukohti, et prostitutsioon on naiste alandamine, vägivald ja tööorjus, kus kaotatakse viimanegi eneseväärikus. Leiti, et kui naine on ükskord sellesse ringi sattunud, siis sellest on väga väike võimalus välja saada ja väärikalt oma elu edasi elada. Need, kes olid prostitutsiooni legaliseerimise poolt, lähtusid sellest, et kui selline äri juba käib ja on alati olnud, siis olgu ta seaduslik. Legaliseerimine tagab selle, et süsteemi saab hoida rohkem kontrolli all. See aitab vastajate hinnangul vältida naiste tööorjusesse sattumist, annab neile õigused – kui inimese staatus on legaalne, siis on raskem teda ekspluateerida ja alandada ning on kergem seadusele toetudes konflikte lahendada. Legaliseerimine tagab ka parema tervisenäitajate järelevalve. Samuti võimaldab see riigil saada lisamakse.

„On 3 varianti: jätta nii, nagu on, üritada võidelda või teha legaalseks. Mina arvan, et ikkagi tark oleks ... mitte jätta, vaid legaliseerida, sest sellega võidelda on mõttetu, see on vanim amet ja ikka jääb olema nõudlus, ja selletõttu ka pakkumine. Jätta kõik nii, nagu on – muidugi, võib ka nii, aga see ei ole kõige parem valik, aga kui legaliseerida, siis samaaegselt seda ka korrastada ja süstematiseerida, et nad läbiksid kontrolli, et kõik oleks puhas, et ... siis see ei ole enam nakkuste levitamine ja ... ei ole enam pörandaalune.“ (Tallinn, keskkool, vene neiud)

„See on selline kõditav küsimus, samamoodi nagu mingite narkootikumide legaliseerimine – siin on tuhat arvamust ja tuhat argumenti poolt ja vastu.“ (Ida-Virumaa, keskkool, vene poisid)

Uurisime ka noorte suhtumist seksi ostmisesse ja ostjasse. Taaskord eristus kaks vaatenurka. Ühelt poolt leiti, et ostja ei ole moraalselt parem kui prostitutsiooni vahendaja, sest kui on nõudlust, siis on ka pakkumine – sellisel seisukohal olid valdavalt neiud. Teiselt poolt nähti seksi ostmist normaalse nähtusena ning seda hoiakut põhjendati argumentidega, et tegu on „kõige vanema ametiga“ maailmas. Viimane seisukoht oli omane eelkõige noormeestele.

„Ega nad palju paremad ei ole kui need, kes seda teenust pakuvad ehk need mehed, kes neid röövivad. Põhimõtteliselt sama võrdväärset nendega. Kui sa tead, et see inimene seal on, siis võiks sellest pigem kellelegi teada anda ja inimesi aidata. Aga nemad selle asemel käivad ja külastavad seal.“ (Tallinn, kutsekool, neiud)

„Rahuldused nagu vajavad rahuldamist ja noh, aegade algusest peale on see töökoht nagu olnud, prostituut, ja ega see ära ei kao, ma arvan. See on selline iha, mille vastu, ma arvan ... sellised kogenumad mehed enam ei saa.“ (Tallinn, keskkool, poisid)

Seksi ostjana nähti kõige tüüpilisemalt keskealisi või vanemaid abielumehi, kes on pigem heal majanduslikul järjel. Ostma paneb neid seda teenust tühimusega enda naisest või soov realiseerida fantaasiaid, mida kodus ei saa või ei julge. Teisalt nähti prostitutsiooni väljapääsuna neile meestele, kes füüsiliste või psüühiliste eripärade tõttu endale partnerit ei leia või ei saa suhtega hakkama.

„Võib-olla enda naisest ilmselt väsinud, sel naisel on lapsed, tundub kõige tüüpilisem minu jaoks nagu.“ (Tartu, kutsekool, neiud)

„Mõned on sellised, kes tahavad liiga teha. Et nagu oma naist kodus ei peksa, aga väljas võtavad piitsa.“ (Pärnu, kutsekool, poisid)

„Internetis oli artikkel, kus mees tunnistas, et tal ei ole häbi maksta prostitutsiooni eest. Minuga teised ei maga. Mis vahet on? Nad igapäevaga magavad.“ (Ida-Virumaa, kutsekool, vene neiud)

2.2 Tööorjus

Noorte teadlikkus tööorjuse olemusest oli üsna pealiskaudne ning nende arvates toimub see küll ka Eesti inimestega, kuid siiski välismaal. Tööorjust seostati eelkõige töötamisega ebainimlikes töötingimustes väga madala või olematu tasu eest. Samuti seostati tööorjust pettustega töötasu maksmisel – makstakse lubatust vähem või jäetakse mingi osa maksmata. Näidetena toodi eelkõige noormeeste töötamist Soomes ehitusel, kus pole kõiki rahasid kätte saadud ning kus töötati kas töötaja jaoks ebasoodsa lepinguga (millesse ei osanud töötaja korralikult süveneda) või üldse lepinguta (suulise kokkuleppe alusel). Leidusid küll mõned noored, kes tõid välja ka dokumentide äravõtmist tööandja poolt ja seeläbi tööorjusesse sundimist, kuid see tundus juba liiga erandlik, mida ei osatud karta.

„Käisin Soomes tööl eelmise aasta, kuna koolis ei viitsinud käia. Ja siis esimesed kaks korda nagu sain ilusti palga kätte. Kolmas kord maksti ainult 'sott' ette, ülejäänud palka ei näinudki.“ (Pärnu, kutsekool, poisid)

„Tihtipeale võib nii ka olla, et reaalne tööorjus ei ole üldse reaalne orjastamine, et mina võtan kellegi kinni ja panen ta omale keldrisse puid lõhkuma, vaid see võib ka olla nii, et kuidagi seaduslikult ma kasutan teda ära niimoodi, et ta ei saagi minu vastu enam midagi teha ... Sõlmitakse mingisugune leping ... petetakse lihtsalt tänu mingisugusele skeemile, et lubatakse ja lubatakse, ja inimesed on noorena tihtipeale kergeusklikud, et nad soovivad raha teenida, aga ei tunne juurast midagi, ja nad ei tea, mis seal lepingus kirjas on, ja tegelikult ... nad müüvad oma talendi võib-olla kuidagi maha niimoodi, et nad ise ei teagi, et nad selle maha müüvad.“ (Tallinn, keskkool, poisid)

„Ma olen kuulnud, et pakutakse tööd ehituses, ja pärast sul võetakse ära pass ja sa muutud lihtsalt orjaks.“ (Ida-Virumaa, keskkool, vene poisid)

Tööorjuseks peeti ka eelmises alapeatükis kirjeldatud prostitutsiooni, mille ohvriteks on eelkõige noored naised. Selles nähti ka oluliselt tõsisemat probleemi kui vaid ülal mainitud rahadega petta saamine.

Tööorjuseks peeti ka lapstööjõu kasutamist, kuid see leiab noorte arvates aset välismaal, kolmandates riikides.

„Töö eest makstakse nii vähe ja siis võetakse lihtsalt mingi väiksem laps sisse, kellel pole mingeid pabereid ega midagi.“ (Pärnu, kutsekool, poisid)

2.3 Narkovedu

Kuigi narkokulleriks olemist mainiti ka inimkaubanduse ühe alaliigina, siis peeti seda sellegipoolest kaugeks ja mitte niivõrd aktuaalseks teemaks. Mõnevõrra rohkem tegid narkoveost juttu Ida-Virumaa vene noored, mis on loogiline, sest selles piirkonnas on narkootikumide teema oluliselt valusamalt esil. Üldiselt leiti, et narkoveod võivad leida aset küll Eesti inimestega, kuid seda sel juhul kaugel välismaal (Aasia, Ameerika). Endaga ja enda suhtlusingkonnaga seda teemat ei seostatud, arvati, et narkovedajaks on isikud, kes juba kuuluvad vastavasse võrgustikku – suvalisele inimesele tänavalt noorte arvates sellist võimalust ei pakuta.

„Pigem tutvus. Sest kui sa igaühele siin pakkuma ei saa minna. Noh, päris palju on selliseid, kes tööd vastu ei võta, võivad ilmselt minna politseisse ja nii edasi. Siis sa pead ikka päris kindel olema, et see inimene selle töö ikka vastu ka võtab.“ (Tallinn, kutsekool, neiud)

Noorte arvates peibutab narkootikume vedama suur ja pealtnäha kerge raha, kuid tõdeti, et kui oled korra seda teinud, siis on jällegi raske välja saada ning see võib muutuda ka sunniks (ähvardused vedaja üles anda või lähedaste elude kallale kippuda).

„No algul sa võid olla vabatahtlik, aga hiljem sa ei saa sealt enam ära tulla, kui sa nagu tahad.“ (Tallinn, kutsekool, neiud)

„Mõtled, et noor inimene, mis seal ikka. Käid jälle kuskil, võtad siukse summa, näed maailma, elad kuskil. Mugav ju. Ja midagi ei pea tegema selles suhtes eriti. Natuke ennast ohverdama ainult.“ (Tallinn, kutsekool, neiud)

Riskina nähti siin ka oma keha ja tervise ohustamist, juhul kui narkootikume transporditakse oma keha sees.

„On sellised kapslid, nagu tabletkapsel, aga natuke suuremad, ja sa neelad alla ja sa lihtsalt viid üle piiri selle ja siis antakse sulle kõhulahtistit ja siis see tuleb sul teist kaudu välja.“ (Tartu, kutsekool, neiud)

„Võib-olla isegi saavad suure summa, aga siis mingi hetk see sul plahvatab seal kõhus või kuskil, ma ei tea, kuhu sa topid selle, ja siis on sul kõõga. Kindlasti mingeid summasid nad seal saavad.“ (Tallinn, kutsekool, neiud)

2.4 Fiktiivabielu

Fiktiivabielusid spontaanselt inimkaubanduse liigina ei mainitud ja ka täiendavalt uurides ei jäänud muljet, et noored seda inimkaubanduseks peaksid. Esines ka ebaselgust selle mõiste osas üldiselt – laias laastus pooled osalenud noortest teadsid, et tegu on elamisloa saamise eesmärgil abiellumisega, teine pool seda päris täpselt ei teadnud ja pakuti välja oma nägemus teemast.

„Miljonäridest geid on nii teinud, et näidata ühiskonnale, et ta pole selline, sest niikuinii leidub keegi, kes hakkab maha tegema. Leidub inimesi, kes hakkavad seda maha tegema, aga tema saab öelda, et tal on naine, juba viis aastat. Samal ajal abikaasa saab suure summa endale selle eest.“ (Ida-Virumaa, kutsekool, vene neiud)

Oma hoiakutes fiktiivabielude suhtes jagunesid noored taas kahte leeri. Ühed ei näinud probleemi, miks ei võiks sellist abielu sõlmida. Palju oleneb rahasummast, mida pakutakse. Lisaks leiti, et see kestab ju vaid lühikest aega. Teised leidsid, et selline võimalus on liiga riskantne, see on seadusevastane ja oma riigi petmine. Lisaks toodi vastuargumendina, et kunagi ei või teada, millise inimesega on tegu või kuidas ta võib halba teha nii sulle kui ka ühiskonnale.

„Sinu juurde tuleb inimene, kes lihtsalt tahab end registreerida, te abiellute, möödub paar kuud ning teie lahutate. Temal jääb sissekirjutus ning sina oled jälle vaba.” (Ida-Virumaa, kutsekool, vene neid)

„Oleneb summast, see ei ole nii hull asi minu arvates, mõnes mõttes. Aga kas selle eest saavad nagu mõlemad pooled trahvi või, kui sa abiellud kellegagi teadmatuses, et tema tahab sinuga abielluda kodakondsuse pärast, kas siis saavad ikkagi mõlemad nagu trahvi? Ma ei tea seda!” (Tartu, kutsekool, neid)

„Sa kunagi ei tea, milline võib inimene olla. Võib-olla ta ei tahtnudki sisse end kirjutada, vaid osutub, et on mingi mängur, kellele on vaja korterit enda asjade jaoks. Sa ei tea kunagi, mis juhtub.” (Ida-Virumaa, kutsekool, vene neid)

„Ma arvan, et see raha ei ole seda väärt. Raudselt ei tea, isegi kui kõike otsid ja googeldad, palkad a la detektiiv, uurija. Sa ei saa ikkagi teada, milline inimene reaalselt on. Vaatad küll, et näeb tore välja, aga siis on pärast mingi psühhopaat.” (Tartu, keskkool, neid)

Probleemi nähti ka selles, kui meelitatakse selliseid abielusid sõlmima tunnete tekitamise ja tunnete rõhumise teel, ütlemata, mis on tegelikult abiellumise soovi taga. Sellise käitumise kohta oli neidudel tuua mitmeid näiteid kas enda või oma tuttavate kohta. Ei ole harvad juhud, kui sotsiaalvõrgustikes, aga ka näiteks tänaval on välismaa mehed (nt nigeerlased, araablased jt) teinud lähenemiskatseid, ilmselt just fiktiivabieli eesmärgil. Selline käitumine tundub neidude arvates aga kahtlane ja seetõttu ei ole nad lasknud kontaktivõtul kaugemale areneda.

„Ma olen kuulnud selliseid lugusid, kus räägitakse siis maad ja ilmad kokku, et ma väga armastan sind ja abiellume ja kolime kokku, ja siis saavad seal heaoluriigis kokku ära ja siis ongi kõik nagu, et selles suhtes kasutatakse inimesi ära.” (Tartu, keskkool, neid)

„Ei, mul tuleb ette elust näiteks see, et ma olin perega, ehk väike laps oli mul vankris, ja siis kohtasin ühte neegrit poes ja siis mingi aeg hakkas minuga rääkima, leidis mu Facebookis üles, igal pool leidis üles. Hakkas minuga rääkima, et mingi aasta või isegi vähem kui aasta, et davai, abiellume, ja davai, abiellume. Kõik oli nagu läbinähtav.” (Tartu, kutsekool, neid)

„Euroopa ühes riigis elas mul sõbranna ja abiellus Nigeeriast tulnud mehega. Selleks, et ta saaks elamisloa seal. Nüüd läksid neil seal asjad väga sassi. Sellel mehel oli Nigeerias teine pere üldse. Ja siis oligi seal niimoodi kahel rindel ja nüüd ongi nii, et kui nad lahutavad selle aasta jooksul, siis mees saadetakse Nigeeriasse tagasi. Selle tüdruku elu on praegu ikka päris jama. Sellepärast et kui ta lahutab, siis ei tea, kas üldse ellu jääb. Mingid siuksed ähvardused.” (Tallinn, kutsekool, neid)

2.5 Väikelaste müük

Väikelaste müük on Eesti kontekstis täiesti võõras nähtus, mille alla kuuluvana nähti väikelaste varastamist (välismaal, sünnitusmajas) edasi müümise eesmärgil, surrogaatvanemlust ja laste müüki omavahelisel kokkuleppel (lapse ema müüb otse ostjale). Noorte arvates ei saa midagi sellist meie riigis toimuda riigi väiksuse ja läbipaistvuse tõttu.

„Näiteks kuskil välismaal reisides on hästi palju väikseid lapsi ära röövitud.” (Tartu, keskkool, neid)

„Lapsi müüakse, need pole veel sündinud, aga neid juba müüakse.” (Tallinn, keskkool, vene neid)

„Kas sinna alla käib ka surrogaatema asi või nii?” (Tartu, kutsekool, neid)

„See on võib-olla pigem see, et inimesed sünnitavad ja omavahel müüvad neid lapsi nii-öelda. Tegelt keegi kuskilt umbes nisukse narkari, kes sünnitab sulle lapse, et ostad ta lapse ära, aga mitte see, et kuskile välisriiki viiakse teisi lapsi.“ (Tallinn, kutsekool, neiud)

„Aga kui sa ostadki omale lapse. Kuidas sa need paberid saad, et sul oleks ametlikult laps? Siis on vaja ju arsti kinnitust ja asja. Sa ei saa, et lendad selle lapsega lihtsalt kohale, et mul on nüüd laps.“ (Tallinn, kutsekool, neiud)

Väikelaste müügi juhtumeid seostati üsna palju Venemaaga ja seda kõige enam vene noorte poolt, sest viimastel aastatel on seda teemat üsna aktiivselt arutatud ka Venemaa meediakanalites.

„Sünnitusmajas räägitakse, et laps suri ära.“ (Ida-Virumaa, keskkool, vene poisid)

„Ma olen kuulnud seda, et Venemaal on sellised illegaalsed ettevõtted, kes tegelevadki otse laste müügiga. Ongi reaalselt hinnakiri, see laps – nii palju, see laps – nii palju, kaksikud – 50% alla ...“ (Tallinn, keskkool, poisid)

2.6 Elundidoonorlus

Elundidoonorlusest on noored kuulnud eelkõige filmide ja seriaalide kaudu. Oldi üsna veendunud, et Eestis seda ei toimu ning ainus võimalus ohvriks langeda oleks välismaal.

„Kuskil ikka, aga Eesti kohta jälle ei tea mitte midagi, kas siis Eestis on selliseid probleeme.“ (Tartu, kutsekool, neiud)

Noorte ettekujutusel on elundidoonorluse näol tegu suure organiseeritud äriga, kuhu on haaratud suured meditsiinilised keskused. Kui ühelt poolt nähti tegutsemismustrina n-ö salaja organi eemaldamist (mõne muu operatsiooni käigus või uimastamise järel), siis teiselt poolt nähti ka tapmist organite pärast.

„Ma ei ole selle kohta kunagi kuulnud, aga ma arvan, et seda kasutatakse harva, kasvõi sellepärast, et tõesti – mida võib inimese seest välja võtta, et ta jääks ellu? Kui juba saada kasumit, siis täiega, siis inimene ei jää ellu – liiga kulukas on ta uinutada, nii et ta jääks ellu pärast.“ (Tallinn, keskkool, vene neiud)

„Ma olen kuulnud seda, et keegi nagu läheb operatsioonile ja siis nagu uinutatakse ja siis läheb järgmise aasta pärast kontrolli ja siis järsku öeldakse, et Teil on üks neer kadunud. Ongi, et enda teadmata tehakse salaja. Kuskil ongi, et välisriiki lähed operatsiooni tegema. Ma olen seda kuulnud.“ (Tallinn, kutsekool, neiud)

„Iraagis olid terved keskused, kuhu viidi kokku ... lapsed ja täiskasvanud banaalseks tükeldamiseks ja organite saatmiseks Euroopasse.“ (Ida-Virumaa, keskkool, vene poisid)

„Ka Venemaal võeti ju sõdurid vagunitest, nad kadusid – öeldi, et on teadmata kadunud ja ...“ (Ida-Virumaa, keskkool, vene poisid)

2.7 Ettekujutus ohvrast

Kuna noored teadsid inimkaubanduse osas kõige enam rääkida prostitutsioonist ja ka meedia kajastab seda kõige enam, siis peegeldub see ka ohvri kirjelduses. Seetõttu nähti inimkaubanduse peamise ohvrina vähese elukogemusega ja madalama haridustasemega naiivset noort naist, kes soovib paremat elu.

„No kui on naiivne ja arvab, et keegi võõras ütles mulle, et tule, ma teen su kuulsaks, ja ma usungi seda, siis ma olen ikka ise päris loll, et usun kõike, mida mulle räägitakse, ja eriti kui ma ei tee taustauuringut ja ei tunne rohkem huvi selle kohta.” (Tartu, kutsekool, neiud)

Sageli on nendel neidudel ka keerulised peresuhted või perevägivald, millest tuleneb madalam enesehinnang ja oskamatus asju adekvaatselt hinnata.

„No ongi, et madalama enesehinnanguga, et kas nooremana koolis kiusamine või mitte piisavalt head õpitulemused näiteks. Ja siis kodus on ka veel mingi siuke vaimne vägivald, et umbes nii, et kui hinded ei ole piisavalt head.” (Tallinn, kutsekool, neiud)

„Äkki nagu pole kodus ka väga räägitud sellistest asjadest, et ei ole teadlik. Vanemad ei räägi ohtudest.” (Tallinn, kutsekool, neiud)

Sageli satuvad ohvriteks ka majanduslikult halval järjel või võlgades olevad inimesed, sõltuvuste küüsis olevad inimesed (mängurid, narkomaanid).

„Kui sa näiteks oled kellelegi võlgu väga suure summa raha, sa teenid 300 eurot kuus, aga pead ära andma 500, siis sa mõtled, et võib-olla on mul lihtsam üks kord kellegagi magada, et see summa ära maksta – selliseid mõtteid võib olla inimestel.” (Tallinn, keskkool, vene neiud)

Ohvriks võib langeda ka oma mõtlematu ja provotseeriva käitumisega, mille näidetena toodi näiteks väljakutsuvat riietust, nappides riietes pilte sotsiaälvõrgustikes, aga ka kahtlaste, võõraste seltskondadega kaasa minemist.

„Võib-olla noored tüdrukud käituvad kuidagi nii, avatult, ja siis neid pannakse tähele ja mõeldakse, et jah, sa sobid meile, ja neid röövitakse.” (Tallinn, keskkool, vene neiud)

„Kui panna kokku, siis esiteks, naised on rohkem riski all kui mehed; teiseks, lapsed ja vanurid on rohkem ohustatud kui täiskasvanud inimesed; kolmandaks, naistest noored, ilusad ja avatud ja sellised, noh, carefree; neljandaks, kodakondsuseta inimesed on rohkem ohustatud kui kodakondsusega inimesed. Ja lisaks võin lisada, et vaesemad inimesed, sest näiteks mulle kirjutatakse, et kas teie ei tahaks teenida? Siis mina kohe sulgen selle, aga kui ma oleks teises sotsiaalses klassis ja haaraks kinni igast kopikast, siis võib-olla ma mõtlekski sellele, et ohhoo, raha pakutakse.” (Tallinn, keskkool, vene neiud)

Kui tegemist ei ole väga kavala skeemi, pettuse või röövimisega, siis noorte seisukohalt on inimkaubanduse ohver reeglina ise oma olukorras süüdi. Kuigi pettureid-inimkaubitsejaid on raske ära tunda, peab inimene osalejate arvates ikkagi eeltööd tegema, ise valvas ja aktiivne olema.

Pea igas grupis jõuti tõdemuseni, et tegelikult võib inimkaubanduse ohvriks sattumine tabada igaüht, kasvõi röövimise, uimastamise või väga osava pettuse teel, mille vastu keegi kaitstud pole. Siiski jäi fookusgruppidest kõlama suhtumine, et noored ei näe ennast kuuluvat riskigruppi ja ei usu tegelikult enda ohvriks langemisse.

2.8 Ettekujutus inimkaubitsejast

Inimkaubitseja äratundmine ei ole noorte arvates kerge ülesanne. Tüüpilist portreed või kirjeldust oli raske tuua, kuna tegemist on allilma tegelastega, kes ei tohigi millegagi silma paista.

„Nad üritavad kindlasti mitte ennast välja näidata, et ma olen see, et vaata mind, on ju. Nad üritavad sellist madalat profiili hoida, nagu hall hiir, vaadata – ma olen olemas, aga ma ei tee mitte midagi, ma ainult seaduskuulekas inimene.” (Tartu, kutsekool, neiud)

Tüüpiline inimkaubitseja on kindlasti hea psühholoog ja inimestetundja, teisalt ei saa ta olla psüühiliselt normaalne, sest muidu ei suudaks sellise asjaga tegeleda. Vaimne hälve võib olla tingitud ise tagakiusatuks olemisest või üldisest kalduvusest vägivallale.

„Nad on reeglina väga head psühholoogid, nad saavutavad usalduse ja inimene on juba rahulik ja tuleb nendega kaasa.“ (Tallinn, keskkool, vene neiud)

„Mitte normaalsed ka ikkagi. Ma ei tea, minu arust ei ole kõik korras, kui sa sellist asja soovid teha teisele inimesele. Sul ei ole vähemalgi määral kahju teha sellist asja, kasvõi prostitutsiooni või röövida last. Lõigata kuskil kellelgi neer välja või ...“ (Tartu, keskkool, neiud)

„Ta on psühho, kes on ise ka kunagi kannatanud.“ (Pärnu, kutsekool, poisid)

Inimkaubitseja rollis nähti rohkem mehi, kuigi ei välistatud, et need võivad olla ka naised. Üldine arvamus oli, et sellised inimesed ei tegutse kindlasti üksi, pigem on tegu hästi organiseeritud grupeeringutega.

„Võib-olla meelitamiseks ... kes see ikka kahtlustab vanaprouat, aga tema võib-olla tegeleb lastekaubandusega, mitte ise, aga läbi tema.“ (Ida-Vrumaa, keskkool, vene poisid)

„Jah, kindlasti mingitel juhtudel on nad isegi kõrgemal kui politseid, ma arvan, et politsei on nagu äraostetav. Ma olen suht kindel selles.“ (Tartu, kutsekool, neiud)

„Mingisugused maffiossid, kellel raha on ja võimu. Raha eest saab ju kõike.“ (Pärnu, kutsekool, poisid)

2.9 Kuidas ennast kaitsta?

Osalejad tõdesid, et vähese elukogemuse tõttu võib noortel olla raske ära tunda tegelikku olukorda, mil inimest püütakse inimkaubanduse skeemidesse tõmmata. Siiski suudeti välja tuua mõningaid meetmeid, mida enda kaitseks saaks rakendada.

Kõige olulisem tundus olevat kriitilise meele säilitamine, mis tähendab, et peab olema kahtlustav ja valvas, eriti olukordades, kus pakkumine tundub liiga hea, et olla tõsi (väga suur palk, oskusi pole vaja). Samuti tuleb oma kriitilist meelt rakendada pakkujale taustauuringut tehes, arvestades võimalusega, et tegu võib olla kas petturiga või libakontoga. Kahtlastest leidudest tuleks informeerida ka teisi, seda nii sotsiaalvõrgustikes kui ka oma kogukonnas.

„Mul tuli meelde, algul unustasin ära. Eelmine sügis, kui ma Tallinnasse tulin, siis otsisin ka tööd. Ma isegi ei mäleta, mis asutus see oli. Igatahes kuskil oli kuulutus, et otsitakse baaris teenindajat, ja siis helistasin sinna ja küsisin. Öeldi muuseas, et peab olema hea, sõbralik, hea jutuga, lahke, ja palk on siis 1500 eurot. Ja ma olin, et kui lahke ma siis nagu olema pean, et kuskohas nii hästi makstakse. Ja isegi ma kaks sekundit mõtlesin, et opaa, mis koht see on, et 1500 eurot kooli kõrvalt, et ei tea mis korter ei tea kuhu. Ja siis mõtlesin, et see ei ole normaalne, et ilmselgelt ma aint ei korista seal klaase või ei tee kokteile seal.“ (Tallinn, kutsekool, neiud)

„Ma ei teagi, kui see on internetis ja sotsiaalvõrgustikus tuleb mingi sõnum, siis sa saad üritada leida infot selle inimese kohta – kui see on mingi vahendaja või inimtüüja, siis tõenäoliselt see on fake account ja internetis ei saa tema kohta rohkem midagi leida.“ (Tallinn, keskkool, vene neiud)

Kahtlaste pakkumiste saamist aitab vältida ka madala profiili hoidmine, mis antud juhul tähendab vähem provotseerivat riietust ja käitumist ning enda vähesemat eksponeerimist sotsiaalvõrgustikes. See aitab mõningal määral vältida ka „halva õnne“ olukordi, kus inimene lihtsalt röövitakse. Teisalt aitab selliseid paratamatuid olukordi vältida ka see, kui neiud liiguvad õhtuti tänaval kellegagi koos, mitte üksi.

„No, kui sa juba vaatad seda, kuidas Facebooki inimesed igast oma käigust teada annavad, siis on väga lihtne mõnda inimest ... Nagu teada saada, kus-kunas-millal käib, ja lähed napsad kinni.” (Tallinn, kutsekool, neiud)

„Klubis on ju ka see. Olen täheldanud, et mida vingemalt ja seksikamalt sa riides käid, seda rohkem sulle nagu tullakse ligi. Ma vaatan mõnda oma sõbrannat, et siis, issand, kui rõve, ta tegi mulle sihukese ettepaneku. Aga ise ei saa aru, et kui sul seelik napilt katab kannika ära, siis väga ei lähe ju.” (Tartu, keskkool, neiud)

„Ma arvan, et hästi palju lihtsalt röövitakse ära, sest tegelt nii palju kaob tüdrukuid maailmas iga päev. Pigem see. Lõpuks ega keegi midagi ei tea ju.” (Tallinn, kutsekool, neiud)

2.10 Mida teha hädta sattudes?

Noorte arvates on juba hädta sattudes väga keeruline midagi ette võtta. Kui juba ollakse skeemi sattunud, siis on praktiliselt võimatu põgeneda, sest sa oled ilmselt välismaal, dokumentidest ilma jäänud, sind on ähvardatud või isegi tehtud narkosõltlaseks.

„Jaa, sest põgeneda on põhimõtteliselt võimatu või no väga raske, kuna seal on mingid süsteemid, keerukad mingid niidistikud jooksevad – sihukesed asjad tulevad ette praegu.” (Tartu, kutsekool, neiud)

„Ma arvan, et võidakse ikka nagu ähvardada. Ma arvan, et ähvardamine on kindlasti üks selle osa.” (Tartu, kutsekool, neiud)

„Toodi ei tea kuhu, jäeti maha, kõik võeti ära, ja ... sa ei tea isegi, kus sa oled, kui sa põgened, see ei anna sulle mitte midagi, sul ei ole sentigi taskus, ei ole dokumente, sind ei lase lihtsalt keegi mitte kuskile.” (Tallinn, keskkool, vene neiud)

Juhul kui tõesti peaks õnnestuma põgeneda, siis võiks abi leida saatkondadest, politseist, võib küsida ka tänaval inimestelt võimalust helistada või korraks internetti minna (endast märku anda).

3. Ennetus

Viimase teemana uurisime noortelt, kas ja millistest ennetustegevustest on nad inimkaubanduse vallas kuulnud ja milliseid on nende ettepanekud selle teemaga kõige paremini noorteni jõudmiseks.

3.1 Teadlikkus senisest inimkaubandusalasest ennetustegevusest

Otsest inimkaubandusteemalist ennetustegevust uuringus osalenud noortele ei meenunud. Toodi küll välja, et koolides on olnud rohkelt loenguid nt narkootikumide, tervise, seksuaalkasvatuse, liiklusohutuse jms teemadel, kuid tundub, et need on noori juba ära tüüdanud. Inimkaubanduse teemasid aga pole praktiliselt puudutatud. Kuigi noortele on koolis räägitud ka välismaal õppimise võimalustest, siis on seda tutvustatud positiivsest küljest ning sellega kaasnevatest võimalikest ohtudest ja probleemidest pole räägitud. Noortel jäi mulje, et antud teema puhul peaks kõik olema iseenesestmõistetav, ise peab aktiivselt uurima, panustatakse lapsevanemate õpetusele või peetakse seda teemat Eestis väheoluliseks.

„Mis on huvitav, tõesti ei ole mitte kuskil räägitud, see tähendab, et hoiatatakse hoida asju hästi, hoiatatakse ... noh, praegu on üldse kogu sotsiaalne reklaam teises suunas, aga mul tekib tunne, et see on lihtsalt selline teema, mida peavad kõik lihtsalt vaikimisi teadma, et lapsepõlves öeldi, et ära võõrastelt onudelt midagi võta, ja nüüd kõik teavad seda ja ei ole mõtet sellest veel kord korrutada, koolides meil näiteks pole kunagi midagi sellist olnud, et ... meie juures käisid, rääkisid välismaal õppimisest, siin ja seal ja seal, aga ei tulnud ja ei räägitud, et olge ettevaatlikud, sest seal on see, ja seal on teine.“ (Tallinn, keskkool, vene neiud)

„Meil ka gümnaasiumis, et räägiti seal HIV-i kohta ja räägiti seal narko kohta, aga prostitutsioonist või selliseid asju üldse ei ole puudutatud. Täiesti null.“ (Tallinn, kutsekool, neiud)

„Võib-olla Eestis ei näidata seda ka. Paljud arvavad, et Eestis ei ole see niivõrd suur probleem. Aga see ei tähenda, et meie ei peaks sellest mitte midagi teadma, kuna meie riigis seda otseselt niivõrd palju ei esine.“ (Tartu, keskkool, neiud)

Sageli mainitigi, et ollakse internetis ise sattunud nägema mõnda inimkaubandust puudutavat eksperimenti, videot või infot ohvriks sattumisest. Noorte jutust peegeldus selgelt, et selline info on pakkunud neile päris suurt huvi ja pannud teema üle mõtlema.

„Just nägin ka Facebookis siukest videot. See on kuskil välismaal, kus üks noor poiss teeb siis saadet ja siis lapsevanemad nagu saavad ühendust võtta. Teeb fake konto siis see kutt. Ja siis ta hakkabki koos vanematega, vanemad näevad, hakkab rääkima ja nii kaua siis räägib ja ajab keelt kõrva, kuni tüdrukud ise kirjutavad, et mul ei ole vanemaid kodus, ja siis see kutt mängib ka 14-aastast ja ütleb, et ma tulen siis oma suure vennaga ja me võtame su peale ja siis lähme ja teeme midagi. Ja siis, kui see tüdruk istub autosse, siis selja tagant ründavad teda, tekitavad selle tunde, mis on, kui ära röövitakse, ja siis, kui see tüdruk saab selle šoki kätte, siis ta näeb oma vanemaid ja siis järgmine kord on äkki targem. Räägivad talle, mis sinuga tegelikult oleks võinud juhtuda ja nii edasi. Et see on tegelt võib-olla hea, et nii tehakse ja teised näevad ka.“ (Tallinn, kutsekool, neiud)

Eestikeelsetes vestlusringides toodi pea kõigis välja „Kättemaksukontorit“, milles on mitmel korral käsitletud inimkaubanduse teemasid (nt neidude meelitamist prostituutideks, väikelaste varastamist). Antud teleseriaal on noorte hulgas väga populaarne ja seal on suudetud kajastada inimkaubanduse teemasid meeldejäával viisil.

„Aga minul tuli kohe näiteks silme ette see „Kättemaksukontori“ osa, kuskohas oli see mingi bordelli osa, et nii kui politseinikud tulid, keerati kõik need sildid ümber, oli see ... „Kättemaksukontor“ levitab hästi infot.“ (Tartu, kutsekool, neiud)

Inimkaubandusteemalisi sotsiaalkampaaniaid oskasid nimetada vaid üksikud, ning seda väga hägusalt. Noortel puudus ka arusaam, kes selleteemalise ennetustegevusega üldse tegeleb.

„Pole küll päris see, aga ära usu lamba juttu või mis asi see on, et välismaale tööle minnes uuri, kuhu sa lähed.“ (Tallinn, kutsekool, neiud)

„Mul jäi just silma see, et laps ei ole süüdi, kui temast tehakse müüja, või see narko teema.“ (Tallinn, kutsekool, neiud)

„Keegi käis rääkimas seda, et enne, kui kuskile välismaale tööle lähed, siis nende juurest läbi käia, et siis nemad uurivad selle firma tausta ja kõik üle. Ühesõnaga, et sul oleks kindel minek sinna, sind ei „lasta üle“ siis rahadega.“ (Pärnu, kutsekool, poisid)

3.2 Ettepanekud inimkaubandusega seotud ennetustegevusteks

Kui senini on info inimkaubanduse kohta jõudnud noorteni üsna juhuslikult kas interneti, meedia või teleseriaalide kaudu, siis nähti tegelikult vajadust muuta teavitus süsteemsemaks, kooliprogrammi osaks, nii et see jõuaks igapäevani.

Noorte arvates on kõige mõjuvamaks viisiks sellest teemast rääkida läbi ohvri silmade, aga ka läbi isiku silmade, kes on ohvritega reaalselt tegelenud või juhtumeid lahendanud (nt uurija). See tundus noortele kõige usutavam, mõtlemapanevam ja valvsamaks tegev viis, kui ohver tuleb ise ja peab loengu. Lisaks näitaks see noorte arvates seda, et inimkaubanduse ohvriks võib langeda ka Eesti inimene ja see ei ole nii kaugel teema kui võib arvata.

„Võiksid näiteks need ohvrid rääkida oma kogemustest, tuua näiteks näiteid, mida nemad tunnevad enda puhul, et oleks võinud teisiti teha, et ei oleks sattunud.“ (Tartu, kutsekool, neiud)

„Meile räägitakse, et on midagi halba, see eksisteerib seal, praegusel hetkel ja see võib juhtuda – see tähendab, et seda võetakse samamoodi nagu igat igavat infot – rangelt öeldes igav teaduslik artikkel. Igaüks mõtleb, et ei, minuga seda ei juhtu, ma ei satu sellesse gruppi, mind see ei puuduta. Aga kui seda räägib inimene, kes on sinna juba sattunud, kes oli samasugune nagu sina, paar aastat või kuud tagasi, siis igaüks hakkab mõtlema, et aga äkki võin mina ka sama õnnetult sinna sattuda.“ (Ida-Virumaa, keskkool, vene poisid)

Kuna noortele pakkus suurt huvi näiteks välismaal õppimise ja töötamise teema ning nad olid selleteemalistest loengutest huvitatud, siis nähti võimalusena ühendada huvipakkuv teema võimalike riskide tutvustamisega. Välismaal õppimist või töötamist puudutavaid loenguid koolides küll on, kuid noored tõdesid, et sageli jäävad need vaid positiivsete aspektide kajastuseks ning ohtudest ja riskidest ei räägita.

„Või lisada see loengutesse ... noh, näiteks kui tulevad ja räägivad haridusest – kui tuleb keegi konkreetselt eesmärgiga hirmutada ära, selliste hirmuloengutega, siis keegi ei tule üldse, teised istuvad

ja igavlevad, et jälle nad räägivad ja sunnivad meid veel ühe tunni siin passima. Aga kui tuleb see inimene, kes räägib haridusest, see oleks nagu motiveeriv loeng, aga samas selle sisse on lisatud väike punktike, et ... hiljuti meile räägiti Hollandist, et seal minu tuttav läks Hollandisse ja ise otsis infot, Holland on hea, kõik on väga tore, aga selline väike punkt, et olge ettevaatlikud, Hollandis võib olla ka see ja see ja see, ja sellisel juhul minge sinna ja tehke seda – lihtsalt nii. Et see tõesti ei kutsuks esile võõrandumist." (Tallinn, keskkool, vene neiud)

Ühe hea võimalusena nähti ka inimkaubanduse teema lisamist kooliprogrammi, näiteks ühiskonnaõpetuse tundide raames seda teemat käsitleda. Heaks õppematerjaliks ja diskussioonitekitajaks nendes tundides võiksid olla dokumentaalfilmid reaalsest juhtumitest ja ohvritest.

„Või nagu näiteks korjata need kokku ja teha sama film nagu selles mõttes, et noh, ei pea ju näoga kaamera poole, ta võib ju kuklaga kaamera poole või tal maskeeritakse seal nägu ..." (Tartu, kutsekool, neiud)

Noorte arvates on väga mõtlemapanevad ka šokeerivad eksperimendid, mida tehakse realselt noorte ja lastega. Kõige paremini mõjuvad need enda peal läbi elades, n-ö puust ja punaseks tehtuna, kuid efektiivsed on ka videote kujul ringlevad näited.

„Teha võib-olla alustuseks eksperiment nende lastega, et kasvõi minna õue, öeldagi lastele, et okei, meil täna tund on õues, kasvõi kehalise kasvatus tunnis. Õpetaja läheb korraks ära, ütleb, et ma lähen toon oma märkmiku või mis iganes, käib sees, ja samal ajal tuleb siis laste jaoks võõras isik näiteks koeraga või mis iganes jutuga ja siis viib nendega selle eksperimendi läbi ja vaatab, kui paljud lapsed oleksid nõus tulema temaga kaasa, et siis pärast klassiruumis rääkida sellest, et näete, kui lihtne on." (Tartu, kutsekool, neiud)

„Aga kunagi mul isa rääkis, et miks ei tasuks hääletada, ma ütlesin, et jaa, ma tean, et ma istun ette, sest et seal ei ole titelukku ja siis ma saan sealt välja. Siis ta ütles, et võttis mul realselt kinni kaelast tugeva käega ja küsis, et kas siit saaksid välja, ja ma ei saanud nagu ja ma ei ole peale seda kordagi enam hääletanud. Et nagu mingeid selliseid päris juhtumeid nagu päriselust võiks olla rohkem." (Tartu, kutsekool, neiud)

Sotsiaalmeedia on väga oluline suhtluskanal noorteni jõudmiseks ja seda nähti ka ühe kanalina, kus võiks inimkaubandust puudutavat materjali levitada. Mõtlemapanevad, köitvad infokillud ja klipid hakkavad kiirelt levima ning kuna jagajateks on peamiselt enda eakaaslased, siis sellele pööratakse tähelepanu ja see tundub usutavam.

„Iga kord, kui midagi väga huvitavat on juhtunud või midagi sellist, mis väärrib tähelepanu, siis see liigub teatud saitidel ringi eriti kiiresti igale poole. Ja kui sa näed seda paljudel saitidel, siis paneb natuke rohkem seda uskuma võib-olla." (Tallinn, keskkool, poisid)

„Minu arust üsna mõjusad on ka need klipid, mis liiguvad ringi. Et oled kodus arvutis või telefonis ja siis vaatad, siis keegi ei suru peale sulle seda. Lihtsalt vaatad seda ja ise kuidagi jõuad sellele järeldusele. Täitsa mitu korda on nagu hämming, et ohoh või midagi. Et kuna kõik istuvad kogu aeg oma nendes telefonides, siis nagu niimoodi jõuaks see sinna. Kui sulle keegi mingit loengut konkreetselt peab, siis tekib kohe siuke vastumeelsus mingi asja peale." (Tallinn, kutsekool, neiud)

Inimkaubanduse teemade kajastamisel nähti ka traditsioonilise meedia rolli. Noortele näis, et meedia kajastab inimkaubanduse teemasid pigem ühekülgelt, rääkides kõige rohkem prostitutsioonist ning ehk ka narkoveost. Ka inimkaubanduse ohvri kujutamise meedias on pigem ühekülgne, enam räägitakse noortest neidudest. Noorte arvates võiks meedia olla nende teemade kajastamisel mitmekülgsem.

„Mulle tundub, et mehed ja naised satuvad ühepalju, lihtsalt naiste probleeme valgustatakse meedias aktiivsemalt – kui mees on orjuses, ma ei arva, et keegi hakkab sellest rääkima.” (Ida-Virumaa, keskkool, vene poisid)

Inimkaubanduse teemadega seotud sotsiaalkampaaniad on noorte arvates vajalikud, kuid selle teostus ja mõte peab olema tabav, et see kõnetaks ja jääks meelde. Paistab, et siiani kasutatud lahendused ei ole noorteni hästi jõudnud, sest neid pole isegi märgatud.

„Reklaam on samamoodi nihuke, et igast ... Väga tobedad. A la mingi passiivne joomine. Selle asemel võiks natuke kasulikumat infot paisata ka. Väga palju inimesi vaatab ju telekat. Ei ole raske koostada mingi reklaam.” (Tartu, keskkool, neiud)

„Ma arvan, midagi räiget peaks näitama. Ma arvan, see toimib kõige paremini. Nagu praegu need suitsetamisreklaamid, need suitsuvastased, kus ütleb, et iga 15. suits tekitab geeniriket, millest võib alguse saada vähk – see on päris hirmus. Midagi sellist šokeerivat.” (Tartu, kutsekool, neiud)

Arutelu

Käesolevast uuringust selgus, et keskkooli ja põhikooli noored ei tähtsusta eriti inimkaubanduse teemat, sellega seonduvad probleemid tunduvad neile üsna kauged ja taolistesse olukordadesse sattumist enda puhul ei usuta. See tulemus ei erine 2007. aasta sarnase noorte uuringu¹ tulemustest. Sellise olukorra säilimist tingib ilmselt üldine hoiak ühiskonnas, sest ka täiskasvanud (sh ka lapsevanemad) ei tähtsusta seda teemat piisavalt². Olukorda mõjutab ka noorte arvates vähene ja mittesüsteemsena paistev teavitatus ja kommunikatsioon. Üldine arusaam oli, et inimkaubanduse teemadega kursisolek on kas iseenesestmõistetav või igaühe enda asi.

Kui Eesti mõistes ei olegi inimkaubanduse teema niivõrd tähtis, kuna meie riik on väike ja noorte arvates piisavalt läbipaistev ning siin ilmselt inimkaubanduse juhtumeid väga ei esine, siis ei tohi vaadata mööda tõsiasjast, et noori iseloomustab endiselt suur soov välismaale tööle või õppima minna. Selles peitubki ohumärk, sest välismaal ei ole noored inimkaubanduse eest enam nii kaitstud ja olles harjunud Eesti turvalise keskkonnaga, ei oska nad ka mujal olles ohuolukordi ära tunda või nendest hoiduda.

Esmased seosed inimkaubandusega olid sarnaselt 2007. aasta uuringuga¹ prostitutsioon, aga ka tööorjus. Noorte esmased seosed ei erine täiskasvanute omadest². Kõige enam tekitas diskussiooni prostitutsiooni teema, mis ei ole üllatav, sest seda on läbi aegade kajastatud kõige enam nii raamatutes, filmides kui ka meedias ning seda eksisteerib kindlasti ka Eestis. Noorte suhtumine prostitutsiooni ei ole aastatega eriti muutunud, valdavalt arvati, et tegu on sunniga ja inimese enesevääriskuse hävitamisega. Ei ole muutunud ka arvamus, et prostitutsiooni ohver on oma olukorras ise süüdi ning teda kirjeldati endiselt kui naiivset vähe haritud rahalistes probleemides noort naist. Noorte ettekujutus prostitutsiooni ohvrast ei erine täiskasvanute ettekujutusest², kuid täiskasvanud nägid prostitutsiooniga tegelemist rohkem vaba valikuna, mitte sunnina.

Teine tuttavam teema oli tööorjus, kuid selles ei näinud noored midagi nii dramaatilist kui prostitutsioonis. Oht peitub selles, et tööorjust nähti ainult kui rahadega või töö sisu osas petta saamist ning ei osatud karta tagajärgi dokumentide äravõtmisest, töölepingu puudumisest või puudulikkusest. Sarnane oht ilmnes ka juba 2007. aasta uuringust¹, kus samamoodi tööpakkumise ahvatlevust (eelkõige tasu osas) peeti määravamaks kui enda turvalisust.

Uue teemana uurisime noortelt ka fiktiivabelude kohta, kuid see mõiste oli nende jaoks veel üsna hägus ja nii palju kui sellest teati, siis ei peetud seda inimkaubanduseks. Lisaks olid ligikaudu pooled osalenud noortest valmis fiktiivabelu sõlmimist vähemasti kaaluma (sõltub rahasummast ja isikust). Selline suhtumine noorte hulgas viitab vajadusele fiktiivabelusid ja nendega kaasnevaid ohtusid rohkem puudutada, seda enam, et sellised juhtumid võivad olla reaalsed ka Eestis.

Mis puudutab inimkaubanduse teema kommunikatsiooni ja teavitustööd, siis siin on näha kindlat vajadust süsteemsema ja ka kooliprogrammi integreeritud lahenduse järele. Selleks on mitmeid võimalusi, näiteks inimkaubanduse teemade käsitlemine ühiskonnaõpetuse tundides, aga ka selle teema ühendamine välismaal õppimist ja töötamist puudutavate loengutega. Nii tundides kui ka loengutes mõjuks kõnetavalt

¹ Socio Uuringukeskuse poolt 2007. aastal Sotsiaalministeeriumi tellimisel valminud kvalitatiivuuringu „Inimkaubandus ja prostitutsioon – kutse- ja keskkooliõpilaste perspektiiv“.

² TNS Emori poolt 2014. aastal Sotsiaalministeeriumi tellimisel läbi viidud kvantitatiiv- ja kvalitatiivuuringu „Eesti elanikkonna teadlikkuse uuring soopõhise vägivalla ja inimkaubanduse valdkonnas“.

dokumentaalfilmid reaalsest juhtumitest ja ohvritest, aga veelgi enam ohvri enda kohaletulek ja esinemine. Sellised ideed ja lahendused ei ole midagi uut, sest need olid aktuaalsed juba ka 2007. aasta uuringus¹. Aktuaalne oli juba tookord ka šoki kasutamine kommunikatsioonis, kuid seda reklaamides, tänasel päeval aga peavad noored efektiivseks šoki esilekutsumist reaalseks eksperimentide kujul (nt lavastatud röövimine jms), mida elatakse läbi enda nahal või jälgitakse videote vahendusel internetis.

Selge erinevus 2007. aasta uuringuga¹ seisneb noorte kommunikatsioonikanalite eelistuses. Kui kaheksa aastat tagasi tähtsustasid noored infoallikana naisteajakirju, flaiereid ja kohaliku mastaabiga sotsiaalmeediat (nt Rate.ee), siis tänapäeval on praktiliselt ainus õige viis noorteni jõudmiseks läbi globaalsete sotsiaalvõrgustike ja portaalide (Facebook, Youtube).

¹ Socio Uuringukeskuse poolt 2007. aastal Sotsiaalministeeriumi tellimisel valminud kvalitatiivuuring „Inimkaubandus ja prostitutsioon – kutse- ja keskkooliõpilaste perspektiiv“.

² TNS Emori poolt 2014. aastal Sotsiaalministeeriumi tellimisel läbi viidud kvantitatiiv- ja kvalitatiivuuring „Eesti elanikkonna teadlikkuse uuring soopõhise vägivalda ja inimkaubanduse valdkonnas“.

LISA 1: Metoodika kirjeldus

Uuringu käigus intervjueriti perioodil 13. oktoober kuni 22. oktoober 2015 fookusgruppide meetodil 65 keskkooli- ja kutsekoolinoort. Fookusgrupid toimusid Tallinnas, Tartus, Pärnus ja Jõhvis.

Värbamine

Osalejate leidmiseks kasutasime nii TNS Emori vastajate baase kui ka värbajate võrgustikku. Koolide valikul üritasime kaasata võimalikult erineva taustaga ja erinevates Eesti piirkondades asuvaid koole, et saada teemast ja noorte arvamustest terviklik ülevaade.

Gruppidesse osalejate otsimisel lähtusime tingimusest, et osalemine oleks vabatahtlik ning grupiliikmete vahel ei oleks eelnevalt paikapandud tugevaid võimusuhteid. Vanuselistel alustel põhinevate võimusuhte minimeerimiseks leidsime osalejad võimalusel sama astme (klassi) õpilaste seast. Et vältida delikaatsemate teemade puhul piinlikkustunde tekkimist, tegime eraldi fookusgrupid noormeeste ja neidudega.

Valim

Sihtrühm	Toimumiskoht	Tegelik osalejate arv
Keskkooli õpilased, eesti keeles, neiud	Tartu	8
Kutsekooli õpilased, eesti keeles, neiud	Tartu	6
Keskkooli õpilased, eesti keeles, noormehed	Tallinn	8
Kutsekooli õpilased, eesti keeles, neiud	Tallinn	7
Keskkooli õpilased, vene keeles, neiud	Tallinn	8
Keskkooli õpilased, vene keeles, noormehed	Jõhvi	9
Kutsekooli õpilased, vene keeles, neiud	Jõhvi	9
Kutsekooli õpilased, eesti keeles, noormehed	Pärnu	10
KOKKU		65

Hoolimata sellest, et fookusgrupid toimusid vaid neljas Eesti linnas, on sealsetes kutsekoolides palju õpilasi ka teistest piirkondadest, keda õnnestus ka vestlustesse kaasata.

LISA 2: Projekti tööühm

Uuringu eri etappides osalesid ja olid vastutavad:

Tellijapoolne kontaktisik:	Sirle Blumberg
Teostajapoolne kontaktisik:	Tanja Kriger
Uuringu kava ja aruande koostajad:	Kaidi Reedi, Tanja Kriger
Värbamistöö eest vastutajad:	Meeli Põldma, Margit Puskar
Intervjuude ja gruppide moderaatorid:	Kaidi Reedi, Tanja Kriger

Kontaktinfo

Tanja Kriger
TNS Emori uuringuekspert
Telefon: 626 8444
E-mail: tanja.kriger@emor.ee

AS Emor
Äriregistri kood: 10076576
Aadress: A. H. Tammsaare tee 47, 11316 Tallinn
Telefon: 626 8500
Faks: 626 8501
E-mail: emor@emor.ee